

процесів у країнах третього світу, для аналізу країн, що намагаються здійснити політичну модернізацію та зіштовхуються на цьому шляху зі складностями, які не можуть бути пояснені сучасною політичною теорією. Існує широкий спектр версій щодо політогенезу. Але для якісного дослідження феномена держави необхідно застосувати інтегральний підхід та використати ключові ідеї вищенаведених теорій як інструменти для дослідження ранньодержавних інститутів у сучасних політиях. Зокрема, одними з ключових стають тези військово-податкової теорії, які активно застосовуються у сучасних дослідженнях історичної та економічної соціології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тилли Ч. Принуждение, капитал и европейские государства. 990–1992 гг. / Ч. Тилли. – М.: Территория будущего, 2009. – 328 с.
2. Волков В. В. Смысл налоговых отношений в контексте истории формирования государств / В. В. Волков // Конкуренция за налогоплательщика: исследования по фискальной социологии / Ред. В.В. Волков. – М.: МОНФ, 2000. – 119 с.
3. Поланьи К. Великая трансформация: политические и экономические истоки нашего времени / К. Поланьи. – СПб.: Алетейя, 2002. – 320 с.
4. Ganey Venelin I. Postcommunism as a Historical Episode of State-Building: a Reversed Tillyan Perspective / Venelin I. Ganey // Kellogg-Institute, Working Paper. – 2000. – No 289.
5. Бондаренко Д. М. Альтернативы социальной эволюции / Д. М. Бондаренко, Л. Е. Гринин, В. А. Коротаяев // Раннее государство, его альтернативы и аналоги: сб. ст. / под ред. Л.Е. Гринина, Д.М. Бондаренко, Н.Н. Крадина, А.В. Коротаяева. – Волгоград: Учитель. – 2006. – С. 15-37.
6. Earle T. K. How Chiefs Came to Power: The Political Economy of Prehistory. Stanford, CA: Stanford University Press. 1997. – 250 с.

УДК321.01:316.323.83(477)

Баталов О.А.

Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна

ЛЕГІТИМНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ У ПОСТІМПЕРСЬКОМУ (ПОСТКОЛОНІАЛЬНОМУ) СУСПІЛЬСТВІ: ПРИКЛАД УКРАЇНИ

Досліджено легітимність державної влади у постімперському (постколоніальному) суспільстві. На підставі аналізу розвитку як українського, так і інших постімперських суспільств зроблено висновок, що Україна пройшла типовий для більшості таких суспільств шлях прийняття зовнішньої системи цінностей, що дозволило легітимізувати власну державну владу.

Ключові слова: державна влада, легітимність, постімперське (постколоніальне) суспільство, система цінностей, зовнішні «центри легітимізації» державної влади.

Баталов А.А.

ЛЕГИТИМНОСТЬ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ В ПОСТИМПЕРСКОМ (ПОСТКОЛОНИАЛЬНОМ) ОБЩЕСТВЕ: ПРИМЕР УКРАИНЫ

Исследована легитимность государственной власти в постимперском (постколониальном) обществе. На основе анализа развития как украинского, так и других постимперских обществ сделан вывод о том, что Украина прошла типичный для большинства таких обществ путь принятия внешней системы ценностей, что позволило легитимизировать собственную государственную власть.

Ключевые слова: государственная власть, легитимность, постимперское (постколониальное) общество, система ценностей, внешние «центры легитимизации» государственной власти.

Batalov O.

LEGITIMACY OF STATE POWER IN POST-IMPERIAL (POST-COLONIAL) SOCIETY: THE CASE OF UKRAINE

Was investigated the legitimacy of state power in post-imperial (post-colonial) society. Based on the analysis of both Ukrainian and other post-imperial societies was made the conclusion that Ukraine worked its way up similar for most of these cases of taking the foreign set of values, which allowed legitimizing its own state power.

Key words: government power, legitimacy, post-imperial (post-colonial) society, set of values, foreign «centers of legitimization» of the government power.

Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що логіка розвитку українського суспільства, сформованого після розпаду Радянського Союзу, подібна до інших постімперських суспільств, для яких характерними рисами є недостатня легітимність державної влади, «розкол» у суспільстві між представниками різних систем цінностей, проблеми у міждержавних стосунках та ін.

Метою статті є дослідження легітимності державної влади у постімперському (постколониальному) суспільстві на прикладі України.

Легітимність державної влади у постімперському суспільстві є недостатньо дослідженою як в українській, так і у світовій політичній науці. Однак можна назвати кілька робіт С. Каспе, який проводив паралелі між легітимністю держав, що виникли після розпаду Західної Римської імперії та СРСР; дослідженню імперської спадщини в Україні присвятили свої праці О. Богомолів і О. Мотиль; вплив імперських цінностей на національну свідомість аналізували Л. Нагорна та Г. Дичковська.

Із розпадом імперії перед елітою новоутворених держав зазвичай постає завдання легітимізувати державну владу шляхом апеляції до сталої системи цінностей. Якщо вдається переконати

громадян визнати державну владу виразником привабливих для них цінностей, це легітимізує державу та владу (шляхом відповіді на такі важливі питання, як «Навіщо наша держава існує?», «Якого майбутнього ми прагнемо?», «Чому наша еліта має право на володарювання?»). Держави, еліта яких не змогла впоратись із зазначеним завданням, із часом гинуть. Наприклад, із значної кількості держав, що виникли після розпаду Західної Римської імперії (держави вестготів, остготів, бургундів, лангобардів та ін.), вижили лише ті, державна влада яких змогла позиціонувати себе як засновану на християнській системі цінностей. Тобто існування цих держав (Франкське королівство, Візантійська імперія та ін.) було легітимізовано християнською церквою [1]. Подібною була ситуація з державами, що виникли після розпаду таких імперій, як арабський Халіфат, Османська, Російська, Іспанська, Португальська, Британська, Французька імперії. Недостатня легітимність державної влади у постімперських (постколониальних) суспільствах мала наслідком як громадянські війни (у Зімбабве, Анголі, Шрі-Ланці, Сомалі, Боснії і Герцеговині, Іраці, Лівії, Сирії), так і втрату територій унаслідок вторгнень сусідніх держав, які відмовлялись визнавати нові кордони (таким чином виникли Турецька Республіка Північного

Кіпру, Азад Джамму і Кашмір, Республіка Косово). Відмінним від римського або арабського прикладу є те, що у сучасному світі носіями систем цінностей (або «центрами легітимізації» державної влади новоутворених держав) є вже не церковні структури, а світські держави, що є регіональними або світовими лідерами. Так, після розпаду колоніальних імперій новостворені держави домагалися легітимізації та шукали економічної, військової і дипломатичної підтримки у США та СРСР.

СРСР був ідеократичною [2], неперервною [3, с.36–38] або просторово суміжною [4, с.8] імперією, оскільки використовував експансіоністські механізми соціокультурної, військово-політичної та економічної інтеграції соціокультурного розмаїття на підставі центр-периферійного підпорядкування різнорідних елементів [5]. Так, Радянський Союз створювався як частина майбутньої Світової Соціалістичної Радянської Республіки (про що йшлося у преамбулі до першої Конституції СРСР [6, с.36, 39]), його внутрішня структура була подібною до класичної імперської ієрархічної системи: внутрішнє коло (РСФСР), зовнішнє коло (союзні республіки СРСР), сателіти – «соціалістичні країни» Варшавського договору і «країни соціалістичної орієнтації» [7, с.51]. Як і у випадку з іншими імперіями, припинення експансії після 1945 р. призвело до системної кризи, а подальша поразка у «холодній війні» – до загибелі. Розпад СРСР мав наслідком недостатню легітимність влади у новоутворених державах, наслідком чого стали: поширення сепаратизму та громадянські війни у Молдові (результат – утворення незвіданої Придністровської Молдавської Республіки), Грузії (утворення самопроголошених республік Абхазії та Південної Осетії) та Азербайджані (утворення незвіданої Нагірно-Карабахської Республіки), поширення сепаратизму та релігійного фундаменталізму у Російській Федерації (т.зв. перша та друга російсько-чеченські війни), анексія АР Крим та утворення самопроголошених Луганської та Донецької народних республік.

Слід підкреслити, що державна влада опиняється недостатньо легітимною у більшості постімперських (постколоніальних) суспільств. Винятком є тільки суспільства колишньої метрополії імперій. Еліта таких держав – нащадків імперій (наприклад, у Туреччині як спадкоємиці Османської імперії, Російській Федерації як правонаступниці СРСР) для легітимізації

державної влади схильна використовувати стару імперську систему цінностей. Наприклад, у РФ робляться спроби апелювати одночасно і до спадщини Російської імперії, і до спадщини СРСР, примирити «червоних» із «білими», росіян із чеченцями і т.д. В історії вже були численні випадки, коли апеляція до системи цінностей зниклої імперії призводила до спроб «реконквісти» втрачених метрополією територій, заселених «співвітчизниками» (наприклад, Третій Рейх розпочав підготовку до другої світової війни з метою «повернення» населених німцями територій) та навіть подекуди до «відродження» імперії (так, Візантійська імперія «відроджувалась» принаймні двічі, Перська та Китайська імперії – декілька разів, СРСР з деякими застереженнями можна вважати як певним чином «відроджену» Російську імперію). Отже, потяг частини еліти РФ до «відродження» імперії після апеляції до імперської системи цінностей (розпочалась після першого обрання В. Путіна Президентом РФ) також був цілком очікуваним [див., напр.: 3, с.137].

У країнах, територія та суспільство яких не входили до метрополії імперій, стара імперська система цінностей зазвичай виявляється скомпрометованою, а внутрішня національна (внаслідок тривалого бездержавного існування) – недостатньою розробленою (в результаті реалізація національних проєктів наражається на численні перешкоди), тому їхні еліти зазвичай схильні приймати зовнішні системи цінностей. Так, Литві, Латвії та Естонії вдалося скористатися «західною» або євроатлантичною легітимністю (отримали від Сполучених Штатів Америки та Європейського Союзу). Еліти країн Середньої Азії спочатку звернулись по легітимізацію до РФ як спадкоємиці СРСР, але із часом почали тяжіти й до інших «центрів легітимізації» (наприклад, Казахстан і Туркменістан – до Китаю, а в Узбекистані і Таджикистані посилюються контр-еліти, орієнтовані на т.зв. «ісламський світ», представлений Туреччиною, Іраном та ІДІЛ – Ісламським Халіфатом). Азербайджан зорієнтувався на пантюркську легітимність, уособлювану Туреччиною, а Грузія, одночасно опонуючи як ісламському світу (що має давні історичні корені), так і РФ (після подій в Абхазії та Південній Осетії) – на США.

Окремо необхідно відмітити, що розбудова демократичного політичного режиму, звісно, підвищує легітимність державної влади, однак поряд із цим призводить до

посилення відцентрових тенденцій, іредентизму та сепаратизму [8, с.91], оскільки надає можливість представникам таких ідей вільно висловлюватись. Відповідно, демократія у постімперських суспільствах сама по собі не знімає питання недостатньої легітимності державної влади, а держави з авторитарним політичним режимом, з точки зору збереження територіальної цілісності, зазвичай опиняються у кращому стані, ніж держави з демократичним режимом.

У 1991 р. Україна не мала сталих національних традицій державної влади, оскільки розвиток української державності мав історичні розриви (такі держави, як Велике князівство Київське, державні утворення періоду Гетьманщини та Українська Народна Республіка віддалені одна від одної значними проміжками часу). Теоретично Україна могла апелювати до системи цінностей СРСР та Російської імперії (конкуруючи за імперську спадщину з РФ), але українська еліта відмовилась від цього шляху. Можна припустити, що невдалі спроби України позиціонувати себе як регіонального лідера (так, за часів Л. Кучми розроблялась ідея ГУУАМ – Грузія, Україна, Узбекистан, Азербайджан, Молдова, а за часів В. Ющенко – ідея Балто-Чорноморського союзу) були наслідком перш за все відсутності в Україні власної системи цінностей, які б легітимізували такі наміри.

Отже, для української еліти постала необхідність вибору між двома зовнішніми «центрами легітимізації». Першим центром була РФ, що уособлювала модернізовану за часів В. Путіна імперську систему цінностей СРСР та Російської імперії, другим – ЄС та США, що пропонували т.зв. «західні» (європейські, американські) цінності. Боротьба всередині України цих двох систем цінностей (відповідно, й боротьба між двома напрямками інтеграції України) відбувалась протягом майже усього періоду незалежності, поступово посилюючись (внаслідок активної участі зовнішніх держав). Прикладом зазначеної боротьби є змагання «проросійського» і «прозахідного» кандидатів на президентських виборах (Кравчук – Кучма, Кучма – Симоненко, Ющенко – Янукович, Янукович – Тимошенко); протистояння між «проросійськими» і «прозахідними» партіями у парламенті, що мали чітко виражену електорально-географічну специфіку: захід України традиційно голосував за представників еліти, які позиціонували себе як проєвропейські (проамериканські), схід – за проросійських; т.зв. «помаранчева

революція» та «євромайдан»; анексія Криму і війна на Донбасі.

Слід особливо підкреслити, що, зважаючи на вищезазначене протистояння, спроби частини української еліти надати Україні статус нейтральної (позаблокової) країни мали вкрай низькі шанси на успіх. Наприклад, Швейцарія, Бельгія, Австрія та Фінляндія, які свого часу отримали такий статус, досягли цього не самостійно, а за допомогою угод між тогочасними основними геополітичними гравцями. Видається малоімовірним, що така угода могла бути досягнута в обмін на відмову Україною від ядерної зброї, оскільки питання полягало у важливому геостратегічному розташуванні України. Після 2004 р., коли протистояння перейшло на новий виток напруженості, «вибух» став майже незворотним.

Можна констатувати, що на цей час на території всієї України, окрім АР Крим та ОРДІЛО (окремих районів Донецької і Луганської областей) у якості легітимізації державної влади використовуються т.зв. «західні цінності», отримані від США та ЄС. Відповідно, найімовірнішим є затяжний «гібридний» конфлікт між Україною (підтримуваною США) та РФ, оскільки навіть у випадку розв'язання проблеми ОРДІЛО (внаслідок або виконання Мінських угод, або наступу ЗСУ) нормалізація стосунків між державами є неможливою внаслідок анексії Криму. Також можна прогнозувати значну напруженість в українському суспільстві між носіями «прозахідних» та «проросійських» систем цінностей.

Інтеграцію України у «західний проект» буде продовжено. Але який саме статус може отримати Україна? Починаючи з 1991 р. Україна втратила значну частину конкурентних переваг (занепад в машинобудуванні, авіабудуванні, космічній галузі), інтелектуальна складова в товарах, що експортуються з України, поступово зменшувалась. Можна констатувати, що Україна перетворилась на країну – поставця сировини, товарів з низькою доданою вартістю та не дуже якісних послуг (транзит територією країни, аутсорсинг та ін.). Отже, відповідно до ринкової (капіталістичної) логіки Україна не може розраховувати на впливовий статус. Однак, окрім капіталістичної логіки розвитку, існує також і військова. Цим шляхом свого часу пройшли Федеративна Республіка Німеччина, Японія та Республіка Корея. Оскільки зазначені країни на початку «холодної війни» стали форпостами (лімесом) США і НАТО у

протистоянні з країнами «Червоної Вісі» (СРСР та інші країни Організації Варшавського договору, Китай і т.зв. «країни соціалістичної орієнтації»), в них було проведено переформатування політичного і правового поля, розміщено військові бази НАТО і зміцнені їхні власні воєнні сили, розміщене промислове виробництво, проінвестована розбудова інфраструктури тощо. Можна припустити, що частина української еліти розраховує саме на такий варіант розвитку подій. Але прогнозувати зазначений варіант досить важко, оскільки лишається не прогнозованою відповідь на запитання про те, чи змусить РФ власними діями США та їх союзників вжити заходи безпеки, принаймні частково подібні до тих, які свого часу були застосовані проти країн «Червоної Вісі».

На підставі вищенаведеного аналізу можна зробити висновок, що Україна пройшла типовий для більшості постімперських суспільств шлях прийняття зовнішньої системи цінностей, що дозволило легітимізувати державну владу. На цьому шляху довелось пройти через «розкол» у суспільстві між представниками двох конкуруючих систем цінностей («прозахідної» та «проросійської»), втрату частини території та «гібридну війну», що також є доволі типовим для таких держав.

ЛІТЕРАТУРА

1. Каспэ С. И. Содружество варварских королевств: независимые государства в поисках империи / С. И. Каспэ // Полития. – 2008. – № 1. – С. 17-26.
2. Яковенко И. Г. От империи к национальному государству (Попытка концептуализации процесса) / И. Г. Яковенко // Политические исследования. – 1996. – № 6. – С. 117-128.
3. Мотиль О. Підсумки імперій: занепад розпад, відродження / Олександр Мотиль. – К. : Критика, 2009. – 200 с.
4. Гайдар Е. Т. Гибель империи. Уроки для современной России / Гайдар Е. Т. – М. : Российская политическая энциклопедия, 2006. – 448 с.
5. Баталов О.А. Імперія як тип соціально-історичної організації: автореф. дис... кандидата філософських наук: 09.00.03 / Олексій Анатолійович Баталов. – Харків, 2010. – 20 с. (Харківський національний університет ім. В.Н. Каразіна, дата захисту: 15.10.2010).
6. Салмин А. М. Союз после Союза / А. М. Салмин // Политические исследования. – 1992. – № 1-2. – С. 34-55.
7. Закат империй. Реферат / Г. С. Кнабе, Е. В. Ситникова, В. В. Макаренко [и др.] // Свободная мысль. – 1992. – № 2. – С. 48-53.
8. Горло Н.В. Порівняльний аналіз умов виникнення іредентизму в різних типах політичних режимів / Н.В. Горло // Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна «Питання політології». – 2015. – Вип. 28. – С. 88-94.

УДК: 32.001.001.76

Хорішко Л.С.

Запорізький національний університет

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ ПАРАДИГМИ ПОЛІТИЧНОЇ МОДЕРНІЗАЦІЇ

Досліджено передумови формування парадигми політичної модернізації. Теоретичні передумови (визнання політичної системи окремим об'єктом дослідження, пошук суб'єкта ініціювання модернізаційних процесів та оптимального співвідношення традиційних і сучасних цінностей у процесі реалізації реформ) сприяли появі наукових дискусій стосовно можливих шляхів здійснення модернізації. Політичні передумови (становлення національних політичних систем, зростання рівня політизації суспільства, розвиток ЗМІ, законодавче закріплення основних прав і свобод) актуалізували потребу конкретних систем у здійсненні структурно-змістовних перетворень для досягнення відповідного рівня сталого розвитку. Окреслені передумови лягли в основу формування класичних і перспективних моделей модернізаційної парадигми.

Ключові слова: політична система, політична модернізація, парадигма.